

PAASTUAJA III PÜHAPÄEV AD 2020 Jr 26:12–16 (Ilm 3:14–19; Jh 12:37–43)

12 Aga Jeremija rääkis kõigile vürstidele ja kogu rahvale, öeldes: «ISSAND on mind läkitanud prohvetlikult kuulutama selle kohta ja selle linna kohta kõiki neid sõnu, mis te olete kuulnud.

13 Ja nüüd parandage oma eluviise ja tegusid ja kuulake ISSANDA, oma Jumala häält, siis ISSAND kahetseb õnnetust, mida ta teile on töotanud.

14 Aga mina, vaata, olen teie käes; tehke minuga, nagu teie silmis on hea ja õige!

15 Ometi teadke kindlasti, et kui te mind surmate, siis tõmbate süütu vere iseeneste ja selle linna ja ta elanike peale, sest ISSAND on tõesti läkitanud mind teie juurde, et ma räägiksin teie kõrvu kõik need sõnad!»

16 Siis ütlesid vürstid ja kogu rahvas preestritele ja prohvetitele: «See mees ei ole surma väärt, sest ta on meile rääkinud ISSANDA, meie Jumala nimel.»

Sissejuhatus

Jeremija raamat on heebrea piiblis teine nn hilistest prohvetitest, kristlikus traditsioonis nimetatakse Jeremijat ka üheks «suurtest prohvetitest» – termin, mida kasutatakse vastandina kaheteistkümnele «väiksele prohvetile»¹. Jr 1:1 pealkirjastab raamatu järgmiselt: «Jeremija, Hilikija poja sõnad. Jeremija oli Benjamini maal Anatotis asuvate preestrite hulgas.»

Nimi יְרֵמְיָהּ tuleneb Jumala nimest ning verbist יָרָה – «ülendama», «esile tõstma» – ja tähendab «[see, keda] Issand on ülendanud» või «[see, kelle] Issand on määranud».

Jeremija raamat jaguneb laias laastus kaheks suuremaks prohvetikuulutusi sisaldavaks osaks (ettekkuulutused Juuda ja Jeruusalemma kohta peatükkides 1–25 ning ettekuulutused paganarahvaste kohta peatükkides 46–51), mis on põimitud biograafiliste seikadega ning mille vahele mahuvad eraldi tervikuna ka lootusesõnumid peatükkides 30–33.

Peatükid 26–28 sisaldavad mõnevõrra «päevapoliitilisemaid» sõnumeid: Jeremija kuulutab hävingut Jeruusalemmale ja sealsele templile, kuna rahvas ei pöördu oma kurjadelt teedelt – seeläbi satub Jeremija vastuollu preesterkonnaga ja «peavooluprohvetitega», ent leiab kaitset rahvajuhtide ning ootamatult ka rahva enda poolt, kes alles äsja oli olnud pöördunud tema vastu (vrd Jr 26:9 ja 16).

¹ «Suurte prohvetite» hulka kuuluvad kristliku traditsiooni järgi Jesaja, Jeremija, Nutulaulude, Baaruki, Hesekeeli ja Taanieli raamat. Juudi traditsioonis paigutatakse neist prohvetite hulka üksnes Jesaja, Jeremija ja Hesekeeli raamat.

Jeremijat süüdistatakse korduvalt ebaloajaalsuses, muuhulgas ka seetõttu, et ta hoiatab vastuhakkamise eest babüloonlastele, kinnitades, et nende käest ei ole pääsu. Tema prohvetliku sõnumi kohaselt on Paabeli kuninga ike paratamatu ning kestab kauem, kui paljud arvavad, ent samal ajal annab ta ka lootust, et esiteks käib nende käsi, kes on valmis alistuma, küllaltki hästi, ning teiseks töötab Jumal oma rahva vangipõlve määratud ajal lõpetada ja pagendusse viidud tagasi tuua.

Prohvet Jeremija tegutses 7. sajandi teisel ja 6. sajandi I poolel eKr, tema esmaseks ülesandeks oli kuulutada Jumala kohut Juudale ja Jeruusalemmale, põhjuseks taganemine Jumalast, andumine ebajumalateenistusele ning sellest tulenevalt kõikvõimalik ülekohus, mis oli muutunud valdavaks ja väljakannatamatuks. Jeremija kasutab võrdpildina muuhulgas näiteid abielurikkumisest ja hooratööst ning paneb väga suurt rõhku truudusele, asetades sageli pattudest esimesele kohale pettuse, valelikkuse ja truudusetuse, süüdistades Jumala rahvast samal ajal ka tänamatuses, mõistmatuses ning Jumala headuse, armu ja abi unustamises.

Samaaegselt ebajumalateenistuse sõitlemisega hoiatab Jeremija ka lootuse panemise eest pelgalt rituaalsele, formaalsele jumalateenistusele, millega ei kaasne meelearandus ega elu jumalikus õiguses.

Jumalast ja Tema õigusest taganenuid ei päästa isegi Jumala tempel ühes selles toimetatava ohvriteenistusega, kuna Jumal on otsustanud oma koja, mille Tema rahvas on muutnud röövlikoopaks, Siilos asunud pühamu kombel hüljata ja hävitada: «Ärge lootke valesõnade peale, kui öeldakse: «See on Issanda tempel, Issanda tempel, Issanda tempel!»... Ons see koda, millele on pandud minu nimi, teie silmis röövlikoobas? Vaata, minagi näen seda seesugusena... Ma talitan kojaga, millele on pandud minu nimi, mille peale te loodate, ja paigaga, mille ma olen andnud teile ja teie vanemaile, nõnda nagu ma talitasin Siiloga, ja heidan teid ära oma palge eest» (Jr 7:4.11.14j)

Sama sõnum kordub 26. peatükis: «Nõnda ütleb Issand: Kui te ei kuula mind, et käiksite mu Seaduse järgi, mille ma teile olen andnud, et kuulaksite mu sulaste, prohvetite sõnu, keda ma teie juurde olen läkitanud ja läkitanud, aga keda te ei ole kuulanud, siis ma talitan selle kojaga nagu Siiloga ja teen selle linna sajatamissõnaks kõigile maa rahvaile.» (Jr 26:4–6)

Jeremija ei võta Jumala kutset ega Temalt saadud ülesannet vastu sugugi vaimustusega, vaid üritab seda tõrjuda esmalt väitega, et on liiga noor, kogenematu ja oskamatu, hiljem aga ahastava tunnistusega, millist valu talle valmistab omaenda rahvale häda ja hävingu kuulutamine. Sellisena kehastab Jeremija Issanda prohvetina teatud mõttes Jumalat ennast, kes peab südamevalus nägema, kuidas Tema rahvas on Temast ära pöördunud, Ta unustanud ja ennast seeläbi hukkamisele määranud: «Mu mure murrab mind, mu süda on haige!» (Jr 8:18)

Oma karmi kuulutuse tõttu on Jeremija pidevas konfliktis nn õukonnaprohvetite ja preesterkonnaga, teda kiusatakse taga ja püütakse surmata. Seetõttu on kristlik pärimus näinud temas ka Kristuse prohvetlikku eelkujud, seda enam, et kui ta viimaks Egiptusesse põgenejate poolt vastu ta oma tahtmist sinna kaasa viiakse, võtab ta piltlikult öeldes enda peale oma rahva patu ja sellesama needuse, millega ta oli rahvast Egiptusesse minemise eest hoiatanud.²

Jeremija raamatu lõpuosa moodustavad nii ajaloolised ja biograafilised kirjeldused (neid leiab prohvetlike sõnade vahele põimituna kogu raamatust) kui mitmete paganarahvaste ja suurvõimude vastu suunatud kohtukuulutused. Nii kristlikus kui juudi traditsioonis tuuakse Jeremija raamatust määravana esile iseäranis tulevikutootused, mille kulminatsiooniks on vangipõlvest tagasipöördumise ning Jumala ja Tema rahva vahel sõlmitava Uue Lepingu ettekuulutus (Jr 31).

Keelelisi märkuseid

Kõigile vürstidele – אֶל-כָּל-הַשְּׂרָיִם – sõna שָׂר – «vürst», «[sõja]pealik», «valitseja» – tähistab nii sõjaväe- kui ka rahvajuhete ja ülemkihi hulka kuulujaid. Sõna aluseks olev verb שָׂר tähendab «juhtima», «valitsema».³ Kuna Jeremija 26. peatükis on vähemalt teatavas mõttes tegemist kohtuistungiga, siis on vürstid siinkohal rahvaesindajatena kohtunike rollis.

Issand – nii siin kui järgnevatel salmides kasutatakse originaalis Jumala nime יְהוָה.

On mind läkitanud – שְׁלַחְנִי – sõna שָׁלַח tähendab nii «[välja] läkitama» kui ka «[välja] sirutama»⁴.

Prohvetlikult kuulutama – לְהַנְבִּיאַ – sõna נָבֵא – «prohvetlikult kõnelema» – üheks kaastähenduseks on ülevoolav pulbitsemine või väljavalamine.⁵

Kõiki neid sõnu – כָּל-הַדְּבָרִים – sõna דָּבַר – «sõna» – tuleneb verbist דָּבַר – «rääkima», «kõnelema» –, mille üheks tähendusvarjundiks on teadvustatud, mõtestatud kõne, samuti loov sõna, mis toob esile ja viib täide selle, mida ta väljendab (vrd Js 55:11).

² Vrd nt Jr 42:18: Sest nõnda ütleb vägede Issand, Iisraeli Jumal: Otsekui mu viha ja raev on valatud Jeruusalemma elanike peale, nõnda valatakse mu raev teie peale, kui te lähete Egiptusesse, ja te saate sajatuseks ja hirmutuseks, needuseks ja teotuseks, ja te ei saa enam näha seda paika.

³ Mõnevõrra erinevalt sõnadest «vürst» ja «prints», mille mõlema alg tähenduseks on, vastavalt germaani ja ladina päritolule, «[see, kes on teiste] eesotsas» või «esimene».

⁴ Seega võime öelda, et prohveti kaudu sirutub Issand ise oma rahva poole.

⁵ Niisiis on prohvetlik kõnelemine teatavas mõttes [inimlikult] kontrollimatu, see ei allu prohveti enda tahtele, vaid pulbitseb või purskub temast nagu vesi allikast.

Olete kuulnud – שָׁמַעְתֶּם – sõna שָׁמַע – «kuulma», «kuulama» – tähendab ka «mõistma», «südamesse võtma», «kuuletuma».

Parandage – הִיטִיבוּ – sõna יָטַב tähendab «hea olema», «meelepärane olema», «rõõmus olema», «rõõmsaks tegema», «head tegema», «heaks tegema», «õigesti (õigeks) tegema».

Oma eluviise – דַּרְכֵיכֶם – sõna דָּרַךְ tuleneb verbist דָּרַךְ – «sammuma», «tallama», «astuma» – ja tähendab «tee», «teekond» ning ülekantult ka «elutee» ja «eluviis». ⁶

Ja tegusid – וַיַּעַלְלֵיכֶם – sõna מַעַלְלַת tähistab Piiblis, eriti prohvetiraamatutes, enamasti halbu, rikutud, kurje tegusid. Niisiis võiksime tõlkida ka: «[...tehke heaks] oma kurjad teod». ⁷

Kahetseb – וַיִּנְחַם – sõna נָחַם – «kahetsema», «kahju tundma» – tähendusvarjundiks on «kaasa tundma», «haletsema», isegi «haledusest õhkama», samuti võib see väljendada soovi ja valmisolekut aidata.

Õnnetust – אֶל־הַרְעָה – õigupoolest «kurja».

Töötanud – דָּבַר – sõna דָּבַר põhitähenduseks on «rääkima», «kõnelema» (vt ka ülal «sõna» kohta öeldut).

Surma väärt – מִשְׁפָּט־מָוֶת – sõna מִשְׁפָּט – siin tõlgitud kui «väärt» – tuleneb verbist שָׁפַט – «kohut/õigust mõistma», «valitsema», «juhtima», «karistama» – ning tähistab eeskätt kohtumõistmist ja -otsust, laiemalt igasugust õigust ning [Jumala] seadust, korraldusi ja seadmisi (juhtnööre). ⁸

Sisuline analüüs

Jeremija 26. peatüki tegevus toimub «Juuda kuninga Joojakimi, Joosija poja valitsemise alguses» (Jr 26:1). Mida see täpsemalt tähendab, on raske kindlalt ütelda, kuna eelneva 25. peatüki tegevusajana nimetatakse Joojakimi neljandat valitsemisaastat (Jr 25:1).

⁶ Võiksime tõlkida ka «...tehke õigeks oma teed».

⁷ Selle sõna aluseks oleva verbi עָלַל üheks tähenduseks on ka «lapsikult käituma», «lollitama».

⁸ Sama väljendit kasutatakse Jr 26:11: «Ja preestrid ja prohvetid rääkisid vürstidele ja kogu rahvale, öeldes: «See mees on surma väärt...», kusjuures taolise «kohtuotsuse» põhjenduseks on, et «ta on prohvetlikult kuulutanud selle linna kohta», s.t tegemist ei ole spontaanse hinnanguga, vaid Jeremijat süüdistatakse sisuliselt seaduserikkumises, konkreetselt riigireetmises.

Joojakimi tõstis kuningaks Egiptuse vaarao Neko II pärast tema poolvenna Jooahase tagandamist aastal 609 (vrd 2Kn 23:31–35). Kui Jr 26 tegevus järgneb ajaliselt Jr 25 omale, siis peab tegemist olema kõige varasemalt aastaga 605, ent siin kirjeldatud sündmused ei pea ilmingimata olema kronoloogilises järgnevuses.

Kuningate raamatus öeldakse Joojakimi kohta, et ta «tegi kurja Issanda silmis, kõigiti nõnda, nagu ta vanemad olid teinud» (2Kn 23:37), ning et «tema päevil tuli Paabeli kuningas Nebukadnetsar ja Joojakim sai tema alamaks kolmeks aastaks» (2Kn 24:1). Kui Joojakim otsustas seejärel mässu tõsta, tuli Nebukadnetsar aastal 598 taas Jeruusalemma vastu. Ajaraamatu järgi pani Nebukadnetsar Joojakimi ahelaisse, et ta Paabelisse viia (2Aj 36:6), kuid Jeremija prohvetikuulutustele toetudes näib, nagu oleks ta surnud enne, kui ta jõuti pagendusse viia.⁹

Igal juhul on Jeremija kuulutuse taustaks selge äratundmine, et Juuda kuningriigi päevad on loetud ning mitte miski (sealhulgas Egiptus kui teine tollane suurvõim) ei suuda ei Jeruusalemma ega selle rahvast babüloonlaste käest päästa. Hävingu põhjuseks on usuline, moraalne ja poliitiline allakäik, kusjuures kätte on jõudnud aeg tõdeda, et kõige seni tehtud kurja krooniks ei ole ei rahvas ega tema juhid, sealhulgas preesterkond ja õukonnaprohvetid, kuuletunud ka Jeremija kaudu kuulutatud meelearanduse sõnumile, mille kuuldavõtmise oleks võinud nende ränga saatuse pöörata.

Selle asemel, et nii oma kurjus kui ka selle tõttu ähvardav häving ära tunda, seda tõsiselt võtta, kahetsuses Jumala poole pöörduda ja meelt parandada, üritatakse tülikast hädakuulutajast lahti saada, teda riigireetmises ja pühaduserüvetuses süüdistades.¹⁰

Kuigi Jeremija vastu tõuseb lisaks preestritele ja prohvetitele ka «kogu rahvas», ei kavatse nad prohvetit lintšida, vaid korraldavad – võib-olla sunnitult, võib-olla aga selleks, et ka teistele võimalikele tülitakitajatele hoiatavat sõnumit saata – enam-vähem korrakohase kohtuprotsessi: «Kui Juuda vürstid kuulsid neid sõnu, siis nad läksid kuningakojust üles Issanda kotta ja istusid Issanda templi uue värava suhu.» (Jr 26:10)

Preestrid ja prohvetid esinevad siin süüdistajatena, vürstid on kohtumõistjaks, advokaadiks on Jeremija endale ise. Oma kõnes rajaneb ta tõsiasjale, et ta ei ole kuulutanud mitte omaenda, vaid Issanda sõna, ning tõrjub tagasi ka süüdistuse ebalojaalsuses, näidates, et kõike, mida ta on kõnelenud, on ta rääkinud selleks, et –

⁹ Vrd Jr 22:18j: «Sellepärast ütleb Issand Juuda kuninga Joojakimi, Joosija poja kohta nõnda: Tema pärast ei leinata... Teda maetakse nagu eeslit, lohistatakse ja visatakse kaugemale Jeruusalemma väravaist.» ning Jr 36:30: «Seepärast ütleb Issand Juuda kuninga Joojakimi kohta nõnda: ...tema surnukeha visatakse päevapalavuse ja öökülma kätte.»

¹⁰ Vrd Jr 26:8j: «„Sa pead surema! Mispärast sa kuulutad Issanda nimel ja ütled: See koda saab Siilo sarnaseks ja see linn jääb tühjaks, kus ei ole elanikke?«

vastupidiselt süüdistusele – Juuda riigi ja Jeruusalemma linna hävingut ning rahva hukkumist ära hoida: «Nõnda ütleb Issand: Seisa Issanda koja õues ja räägi kõigi Juuda linnade elanike kohta... kõik need sõnad, mis ma sind olen käskinud neile rääkida... Vahest nad kuulavad ja pöörduvad igäüks oma kurjalt teelt ja ma võin kahetseda, et olen kavatsenud teha neile kurja nende kurjade tegude pärast.» (Jr 26:2j)

Jeremijat ei võta kuulda ei rahvas ega selle juhid, prohvetitest ja preestritest rääkimata. Preestrid on kindlad selles, et neid päästab tempel ja seal toimetatav ohvriteenistus, prohvetid kuulutavad, et isegi kui maa allutatakse Paabeli kuninga ikkele, ei kesta see kaua (kõige iseloomulikuma näite viimasest leiame Jeremija 28. peatükis).

Õigupoolest muutub Jeremija kaitsekõne õige pea süüdistuskõneks tema enda süüdistajate suhtes: mitte tema ei ole surma väärt ja teda tappes tõmbaks rahvas enda peale süütu vere, vaid süüdi on need, kes on jätnud ja jätavad edaspidigi kasutamata neile antud võimaluse oma kõveraid teid õgvendada ning tehtud kurja heaks pöörata.

Rahvajuhid otsustavad Jeremija elama jätta. Prohveti enda veendumus näib olevat, et ta võlgnes pääsemise Saafani pojale Ahikamile (Jr 26:24), kes nagu ta isagi oli olnud heas kirjas kuningas Joosija õukonnas ning ilmselt omas mõjuvõimu ka hiljem. Et Jeremijale ei kingitud elu mitte seetõttu, nagu oleks rahvajuhid ja kuningas mõistnud, et tal on õigus, ning oma kurjust kahetsenud, on selge ühe teise prohveti, Uurija, loost (Jr 26:20–23), kelle kohta öeldakse, et «kuningas lõi ta mõõgaga maha ning viskas ta laiba lihtrahva hauda».

Jeremija sõnum on selge: et kuningas, ülikud, preestrid ja teised rahvajuhid pole kuulnud Issanda sõna ega võtnud tõsiselt prohvetite hoiatusi, ning on seeläbi eksitanud ebajumalateenistusse ja kõlvatusse kogu rahva, ootab riiki ees langus ning Jeruusalemma rahvast pagendus. Kuna tegemist on karistusega, mis tuleb Jumala enda käest, manitseb Jeremija seda alandlikult vastu võtma – et, nii irooniliselt, kui see ka ei kõlaks, viimaks ometi Issandale kuulekas olla. Just see alandlik kuulekus tagab ka selle, et esiteks ei käi rahva käsi pagenduses sugugi kõige halvemini ning teiseks töötab Jumal oma rahva õigel ajal pagendusest jälle tagasi tuua: «Ma pööran teie vangipõlve ning kogun teid kõigi rahvaste seast ja kõigist paigust, kuhu ma teid olen tõuganud, ütleb Issand, ja toon teid tagasi paika, kust ma lasksin teid vangi viia.» (Jr 29:14)

Jutluseks

Paastuaja kolmanda pühapäeva ladinakeelseks nimeks on *Oculi* – «silmad». Nimi tuleneb pühapäeva missa vanakiriklikust algussalmist Ps 25:15: «Mu silmad on alati Issanda poole, sest Tema tõmbab mu jalad võrgust välja.» Samast psalmist on pärit ka eelmise pühapäeva algussalm: «Tuleta meelde, Issand, oma halastust ja heldust, sest need on maailma ajastu algusest!» (Ps 25:6) Tegemist on patukahetsuspsalmiga, milles

palutakse ka kaitset vaenlaste eest, ent otsitakse esmalt siiski andestust ja meeleparandust, millest võrsub pääsemine kõigest kurjast: «Laitmatus ja õiglane meel kaitsku mind, sest ma ootan Sind! Vabasta, oh Jumal, Iisrael kõigist tema kitsikustest!» (Ps 25:21j)

Pühapäeva teemaks on EELK jumalateenistuste käsiraamatu järgi «Jeesus – kurjuse võimu võitja», vanakiriklik Evangeelium (Lk 11:14–28) kõneleb sellest, kuidas Jeesust süüdistatakse kurjade vaimude väljaajamisel koostöös Peltsebuliga. 2. lugemisaasta Evangeelium (Jh 12:37–43) toob meieni aga lõigu Jeesuse vastasseisust juutidega, kes keelduvad Temasse uskumast, hoolimata isegi sellest, et nad näevad Temas ammuste prohvetikuulutuste täitumist: «Siiski uskus ka palju ülemaid Temasse, kuid nad ei tunnistanud seda variseride pärast, et neid ei heidetaks kogudusest välja, sest nad eelistasid inimeste tunnustust Jumala tunnustusele.» (Jh 12:42j)

2. lugemisaasta Epistlik on läkitus Laodikea kogudusele (Ilm 3:14–19). On tähelepanuväärne, et kui Ilmutusraamatu 2. ja 3. peatükis toodud seitsmest läkitusest on ainult üks – Filadelfia kogudusele saadetu (Ilm 3:7–13) – läbinisti positiivne ja ülejäänud kuuest viis sisaldavad lisaks kriitikale ja manitsustele ka teatavaid positiivseid tähelepanekuid või vähemalt julgustust, siis Laodikea kogudusele ei ole Johannesel kirjutada mitte ühtegi head sõna. Tegemist on läbinisti korrumppeerunud ning enesepettuses elava kogudusega, kelle saatuseks on olla «välja sülitatud» (Ilm 3:15).

Niisiis on paastuaja kolmanda pühapäeva sõnum – vähemalt 2. lugemisaastal – äärmiselt tõsine, isegi karm: kõigi kolme pühakirjalugemise taustal kumab ühelt poolt rahva – nii Vana Testamendi kui paraku ka Uue Testamendi valitud rahva – soovimatus kuuletuda Jumala sõnale ja seada oma elu vastavusse Tema tahtega, ning teisalt selle tõttu ähvardav häving ja hukatus.

See ei ole Jumala tahtmine. Ei Jeremija ega Nägija Johannes ega ükski teine tõeline Issanda prohvet ole tulnud selleks, et parastada ja enda kuulutatavast Jumala karistusest rõõmu tunda. Vastupidi: see täidab neid ahastuse ja valuga, kusjuures seeläbi kehastavad nad Issanda enda valu ja kannatusi, mida Talle põhjustab Tema armastatud rahva sõnakuulmatus ja kurjus: «Sellepärast, et te olete teinud kõiki neid tegusid, ütleb Issand, ja kuna ma teile aegsasti rääkisin ja rääkisin, aga teie ei kuulanud, ja kuna ma teid hüüdsin, aga teie ei vastanud, siis ma... heidan teid ära oma palge eest...» (Jr 7:13–15)

Jumal tahab oma rahvast säästa – ja kui rahvas sellest hoolimata valib hukatuse tee, siis päästa. Selleks on Ta läkitanud oma Poja, et neil, kes Tema sõna kuulda võtavad ja Temasse usuvad, oleks igavese elu valgus (vrd Jh 12:44–50). Selleks peab Ta aga ka

kannatama ja surema (vrd Jh 12:24j), et nõnda maa pealt ristipuule «ülendatuna» kõik enese juurde tõmmata (Jh 12:32).

Inimkonna kurjus ning seda veelgi rängemaks tegev sõge kahetsematus näivad olevat lootusetud. Ent Kristus võidab ka lootusetu kurja, hukatuse ja hävingu.

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. Inimese – nii üksikisiku kui tervete rahvaste ja kogu inimkonna – lootusetuna näiv allakäik ja hukatus.
2. Jumala kutse läbi aegade: prohvetite lootusetuna näiv kuulutus, mille krooniks on inimlikult lüüasaamisena paistev Jumala eneseandmine ristil – see on see viis, kuidas Jumala rahvas oma Issandat «ülendab».¹¹
3. Jumala armastus katab kõik. Nagu Ta tõi Jeruusalemma rahva tagasi pagendusest, nii andestab Ta meilegi ning kingib meile nüüdki veel võimaluse pöörduda ning oma teed ja teod õigeks ajada. Seni, kuni on veel aega.

¹¹ Vrd prohvet Jeremija ahastav «Ma rääkisin ja rääkisin...» (Jr 7:13) ning Jesaja mitte vähem ahastav «Kogu päeva ma sirutan käsi kangekaelse rahva poole...» (Js 65:2)